

Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin Kelâmî Düşüncesi

“Doğan, Hüseyin. *Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin Kelâmî Düşüncesi*. Bursa: Emin Yayınları, 2019, 268 s.”

Adem ERTUNÇ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Samsun/Türkiye
Master's student, Ondokuz Mayıs University, Faculty of Theology, Samsun/Turkey
adem.ertunc@diyanet.gov.tr | orcid.org/0000-0002-3452-4801 | <https://ror.org/028k5qw24>

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type

Kitap Kritiği Book Review

Geliş Tarihi Date Received

23 Ocak 2021 23 January 2021

Kabul Tarihi Date Accepted

01 Haziran 2021 01 June 2021

Yayın Tarihi Date Published

30 Haziran 2021 30 June 2021

İntihal Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımı ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned with iTenticate software. No plagiarism detected.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Adem Ertunç)

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Adem Ertunç).

CC BY-NC-ND 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır.

Licensed under CC BY-NC-ND 4.0 license.

Öz

Bu yazı “*Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin Kelâmî Düşüncesi*” adlı kitabın tanıtımını içermektedir. Meşhur Eş'arî kelâmcısı, Şafîî fâkihi ve matematikçi Abdülkâhir el-Bağdâdî, kendi düşünce dünyasında geliştirdiği çeşitli görüş ve yaklaşımlarla şöhret bulmuş bir mütefekkindir. O'nun Kelâm ilminin doğuşundan beri tartışılmalı Allah'ın sıfatları, Allah-âlem ilişkisi, iman, bilgi, nübüvvet ve mucize, âhiret, kader ve imâmet gibi konularda dile getirmiş olduğu özgün görüş ve değerlendirmeleri herkesin dikkatini çekmiştir. Dili güzel kullanmadaki becerisi ve düşüncelerini farklı yönlerden savunmasıyla dikkatleri üzerine çeken Bağdâdî'nin itikâdî-kelâmî görüşleri incelenmeye ve araştırılmaya değer bir husus olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Abdülkâhir Bağdâdî, Bilgi, İman, Nübüvvet.

Abstract

The aim of this paper is to review the book titled, “*Abdulkâhir al-Baghdadi's Kalami Thought*”. Abdülkâhir al-Baghdadi, the famous Ash'ari theologian, Shafii faqih, and mathematician, was a thinker who found fame through his various opinions and approaches. His original views and evaluations on such subjects as God and His attributes, the relationship between God and the world, belief, knowledge, prophethood and miracle, the here-after, destiny and imamate, which have been discussed since the birth of the science of kalam, have caught everyone's attention. Baghdadi's religious-theological views, which attracted attention since he defended his ideas in different aspects by skillfully using the language, were seen as a matter worth examining and researching in the book.

Keywords: Kalam, Abdulkahir Bagdadi, Knowledge, Belief, Prophethood.

Abdülkâhir el-Bağdâdî, kelâm alanında yazmış olduğu “*Usûlü'd-Dîn*” adlı eserinde de açıkça ortaya koyduğu üzere temel itikâdî-kelâmî konuları sistemli ve ilkeli bir biçimde inceleyip ele alan Eş'arî mütekellimînin önde gelen âlimlerindedir. Kelâmın omurgasını oluşturan temel konularda ortaya koyduğu özgün görüş ve düşünceleriyle yalnız kendi döneminde değil aynı zamanda çağlar boyunca aynı inanç ve mezhep çizgisini takip eden çokça insana da ilham kaynağı olmuştur. Çünkü o benimsediği ve savunduğu kendine has görüşleriyle karşıt mezheplerden pek çok muhalifin tepkisiyle karşılaşmasına rağmen, hayatı boyunca Ehl-i Sünnet çizgisinden şaşmamıştır. Bu bakımdan Doç. Dr. Hüseyin Doğan tarafından kaleme alınan “*Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin Kelâmî Düşüncesi*” adlı eser Bağdâdî'nin, Kelâm alanındaki inanç, görüş ve düşüncelerini tanıtması ve günümüze aktarmasının yanında, sistematik ve toparlayıcı olması açısından da son derece önemli bir kaynaklık değeri taşımaktadır.

Eser, giriş bölümü hariç toplam altı bölüm ile sonuç, kaynakça ve dizin kısımlarından oluşmaktadır. Müellif “*Giriş*” bölümünün baş tarafında Bağdâdî'nin hayatı, şahsiyeti, ilmi kişiliği ve eserleri hakkında ana hatlarıyla bilgiler vermektedir. (s. 21-26) Ardından “*cedel*” hakkında kısa bilgiler vererek, görüşlerini savunmak veya karşı tarafı ikna etmek amacıyla “*cedel*” yöntemini etkili kullanan ilk dönem İslâm bilginlerinden birisinin de Bağdâdî olduğunu ve eserlerinde bu yöntemi çokça kullandığını ifade etmektedir. (s. 29) Daha sonra yazar cedel yönteminde kullanılan “*aklî kanıtlama biçimlerinden*” ve “*temel dayanaklarından*” maddeler halinde bahsederek giriş bölümünü sonlandırmaktadır. (s. 29-33)

Birinci bölümde, Bağdâdî'nin Kelâm sisteminde kabul ettiği ve savunduğu “*Bilgi Kuramı*” ayrıntılı bir biçimde ele alınmaktadır. Bilginin imkânı ve hakikati, bilgiyi oluşturan unsurlar ile bilginin kısımları ve ona ulaşmada kullanılan yollar irdelenen konular arasındadır. (s. 36-60) Yazar bu bölümde ilk olarak “*Bilginin İmkânı ve Hakikati*” başlığı altında bilginin mahiyeti üzerinde durmakta

daha sonra bilginin kısımlarına geçerek Bağdâdî'nin kendi bilgi teorisinde ezelf veya muhdes olan bilgiyi zorunlu bilgi (*el-'ilm ez-zarûrî*) ve kazanılmış bilgi (*el-'ilm el-kesbî*) şeklinde ikiye ayırdığından bahsetmektedir. (s. 37-53) Birinci bölümün son başlığı olan “*Bilgi Edinme Yolları*” kapsamında ise “*duyular*”, “*haber*” ve “*akıl*” detaylandırılarak açıklanmakta ve yazar bu bölümü Bağdâdî'nin akılla ilgili şu düşüncelerine yer verdiği paragrafla sonlandırmaktadır: “Bağdâdî'ye göre akıl zorunlu ilimlerdenidir. Akıl kuramsal (nazarî) ilimlerden değildir, çünkü nazarın başlangıç şartı aklın önce gelmesidir. Bu sebeple akıl, bir meleke ve yeti olmaktan çok, ilimdir. Başka bir söylemle akıl vahyî bilgi kanalıyla getirileni ve hazır olarak verileni anlamaya ve kavramaya çalışan bir âlettir. (s. 53-60)

Yazarın “*Abdülkâhir el-Bağdâdî'de Âlem-Allah İlişkisi*” başlığını verdiği ikinci bölümde ise Bağdâdî'nin âlemin varlık nedeni ve yaratıcısı olarak takdim ve ispata çalıştığı Allah'ın varlığı, birliği, muttasıf sıfatları ile âlemi oluşturan ana unsurlar ve cevher araz metafiziği hakkında bilgiler verilmektedir. (s. 61-99) Müellif ilk önce “*Muhdes Bir Varlık Olarak Âlem*” başlığıyla âlemin mâhiyetini incelemekte ve burada kelâmcılar, deistler ve filozoflar gibi çeşitli grupların âlem tasavvuru üzerinde durmaktadır. (s. 63-66) Mukâyeseli bir anlatımla konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayan yazar daha sonra âlemin gerçekliği konusunda sözü Bağdâdî'ye vererek “*Büyük âlemden bulunan her şeyin bir benzeri, küçük âlem olan insan bedeninde de bulunmaktadır.*” cümlesiyle Bağdâdî'nin insanı küçük âlem olarak nitelendirdiğini ifade etmektedir. (s. 66) Devamında yine “*Cevher-Araz Metafiziği*” konusunu mukâyeseli bir biçimde açıklamaya çalışan yazar daha sonra “*Âlemin Sonradan (Hudûs) Oluşu*” mevzusunda Bağdâdî'nin görüş ve düşüncelerine değinerek âlem tasavvuru bahsini bitirmekte ve “*Uluhiyyet (Allah) Tasavvuru*” kısmına geçmektedir. (s. 66-83) Burada da Allah'ın kadîmliğinden, O'nun isim ve sıfatlarından, ru'yetullah meselesinden ve haberi sıfatları te'vil gibi konulardaki düşüncelerinden bahsedilmektedir. (s. 83-99)

“*Abdülkâhir el-Bağdâdî'de Nübüvvet ve Mucize*” adlı üçüncü bölümde Bağdâdî açısından nübüvvetin anlamı, imkanı, gerekliliği, mucize ve peygamberlerin ismet sıfatı hakkında bilgiler verilirken aynı zamanda onun Kur'an'ın mucizevî oluşu noktasındaki görüşleri konu edinilmektedir. (s. 101-146) Yazar ilk olarak Bağdâdî'ye göre “*nebi*” ve “*resûl*” kelimelerini açıkladıktan sonra aralarındaki farklara değinmekte ve Kerrâmiyye'nin görüşleriyle konuyu detaylandırmaktadır. (s. 103-106) “*Nübüvvetin İmkan ve Gerekliliği*” konusunda ise peygamberin tanımını, peygamberliği inkar eden ya da ondan birisini yalanlayan kişinin dinden çıkıp kâfir olduğu, peygamberliğin kesbî değil vehbî olduğu, Müslüman tarihçilerin peygamberlerin sayısını yüz yirmi dört bin olarak belirledikleri, Allah'ın bazı peygamberleri bazısına üstün kıldığı ve her millete peygamber gönderildiği gibi Bağdâdî'nin konuyla alakalı çeşitli görüşlerine yer verdiği görülmektedir. (s. 107-114) Nübüvvetin gerekliliği hususunda Bağdâdî şu düşünceye sahiptir; “*Güzellik ve iyilik emirle, çirkinlik ve kötülük ise nehiyle anlaşılır ki, bunun içinde mutlak suretle bir peygamberin rehberliğine ihtiyaç vardır.*” (s. 114) Yazar nübüvvet mevzusunu bu şekilde tamamlayarak “*mucize*” konusuna geçiş yapmaktadır. (s. 118)

“*Mucize*” kelimesi üzerine tahliller yaparak konuya giriş yapan yazar, Bağdâdî'nin mucize anlayışıyla birlikte Nureddîn es-Sâbûnî, Sa'duddîn et-Taftâzânî, Abdilkerîm eş-Şehristânî gibi önemli düşünürlerin konu hakkındaki görüşlerine de yer vererek konunun anlaşılmasını

kolaylaştırmıştır. (s. 118-126) Devamında Kur'an'dan, geçmiş peygamberlere ait mucizelere bolca örnekler vererek, (s. 126-133) peygamberlerin günahsızlığı konusuna değinerek (s. 133-138) ve daha sonrada Kur'an-ı Kerîm'in i'câzı hakkındaki görüş ve düşüncelere yer vererek bölümü nihâyete erdirmiştir. (s. 138-146)

Dördüncü bölümde ise yazar, Bağdâdî'nin ölüm sonrası yaşamla ilgili düşünce ve tespitlerini detaylıca aktarmakta ve bu bağlamda da ruh-beden diyalektiği, kabir hayatı, yeniden dirilişin imkânı, hayvanların iâdesi ile âhiret halleri, cennet-cehennem ve şefaath gibi sem'iyât bahislerine değinmektedir. (s. 147-172) Bu bölüme "*Abdülkâhir el-Bağdâdî'de Âhiret (Eskatoloji)*" başlığını veren yazar, ruhun mahiyeti üzerinde durduktan sonra bedenle ilişkisini Bağdâdî'nin düşünceleri çerçevesinde, mütekellimînin önde gelen isimlerinden Gazzâlî ve Râzî gibi düşünürlerin görüşlerine de yer vererek incelemektedir. (s. 149-154) Daha sonra ise kabir hayatı üzerinde incelemelerde bulunarak yeniden diriliş ve iâdenin imkânı konusunu mukayeseli bir biçimde irdelemekte ve detaylandırmaktadır. (s. 154-166) Cennet ve cehennemin yaratılması, havz, sırat, mîzan, amellerin tartılması, kabir melekleri ve şefaath gibi konular ise bu bölümün kısaca anlatılan konuları arasındadır. (s. 166-172) Özetle yazara göre Bağdâdî, meseleye dini naslar çerçevesinde eğilerek Allah'ın irâde, kudret ve tekvin sıfatları bağlamında ahrette yeni bir hayatın ve düzenin oluşumuna inanmış olup kabir sorgusu, kabir azabı, hesap, mizan, sırat, havz, cennet ve cehennemin gerçekliği ve doğruluğu gibi konuları şüphe duymaksızın kabul etmektedir.

Kitabın beşinci bölümü "*Abdülkâhir el-Bağdâdî'de İmân ve Kader*" başlığını taşımaktadır. Başlığından da anlaşılacağı üzere bu bölümde yazarın, Bağdâdî'nin görüşlerinin "*omurgası*" ve "*ana merkezi*" olarak nitelediği "*imân ve kader*" konusunu etraflıca ele alınmaktadır. Konuya kısa bir giriş yapıldıktan sonra iman ve küfrün hakikati ve bu iki kavramın özü hakkında bilgiler verilmektedir. (s. 175-178) Daha sonra ise imânın neliği (s. 178-185) incelendikten sonra imânın rasyonelliği konusuna geçiş yapılarak bu konuda geniş bilgiler sunulmaktadır. (s. 185-192) Bu bölümde yine Kelâm ilminin temelini oluşturan taklidî iman, imânda artma eksilme, çocukların imanı, müşrik çocukların âhiretteki durumu, İslâm daveti ulaşmayan kimsenin durumu, teklif (sorumluluk) ve insan fiilleri gibi konuların yazar tarafından detaylıca ele alınmış olması meselenin daha anlaşılır hale gelmesini sağlamıştır. (s. 192-217)

Altıncı ve son bölümde ise Bağdâdî'nin imâmet hakkında dile getirmiş olduğu görüş ve düşüncelerine yer verilmektedir. (s. 219-243) İmâmetin gerekliliği, tayini ve sayısı, imamın nitelikleri, hulefâ-yi râşidînin konumu ve dinî durumlarının incelendiği bu bölüme yazar "*Abdülkâhir el-Bağdâdî'de Politik Teoloji ve İmâmet*" başlığını vermektedir. (s. 219) Politik teoloji ve imâmet konusunda müellif, Bağdâdî'nin; Her dönemde mutlaka bir imamın olmasının vâcip olduğu, imâmete atanacak kişide ilim, adalet ve takva gibi dinî ve insanî bazı özelliklerin ve kıstasların olması gerektiği, Hz. Peygamberden sonra Şi'a'nın iddia ettiği gibi imâmetin nass ve verâsetle değil ümmetin seçimi ve icmâsıyla daha uygun olacağı şeklinde çeşitli görüşlere sahip olduğunu tespit etmektedir. (s. 221-236) Ayrıca yazara göre Bağdâdî, Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın hilafetini sahîh ve geçerli görmekte Hz. Ali'ye ise ayrı bir başlık açarak Hz. Ali'nin Sıffîn'deki uygulamalarının yerinde ve isabetli olduğunu ve ona karşı savaşanları Allah'ın gazâbına havale ettiğini söylemektedir. (s. 237-243)

Eser Bağdâdî'nin bütün görüşlerinin özeti mahiyetindeki "*Sonuç*" bölümü ile tamamlanmaktadır.

Daha sonra bu kısmı “Kaynakça” ve “Dizin” bölümleri takip etmektedir.

Müellife göre, yazdığı eserleri ile sistematik bir şekilde konuları ele almaya çalışan Bağdâdî'nin temel hedefi, kendi düşünce dünyasında tartışma konusu edindiği ana kelâmî problemleri çözmek veya bunlara katkı sağlamaktan çok, güçlü muhalifleri olan Mu'tezile'nin savunuları ve iddialarına cevap vermek, bunun sonucunda ise çizgisinden asla şaşmadığı Ehl-i Sünnet bilhassa da, Eş'arî kelâm anlayışını savunmaktır. (s. 249)

Bu eserde dikkat çeken ve ifade edilmesi gereken önemli bir husus da, klasik kelâm kaynaklarında yer alan konuların sırasının gözetilmiş olmasıdır. Bölüm başlıklarından ve içerikten de anlaşılacağı üzere eser, bilgi ile başlamakta âlem-Allah, nübüvvet ve sem'iyât bahisleriyle devam etmekte son olarak da imâmet meselesiyle neticelenmektedir. Bu şekilde eser klasik kelâmın temel itikâdî meselelerini bize sunmayı başarmıştır.

Müellif, kitabında ele aldığı konuları detaylı ve mukâyeseli bir biçimde işlemektedir. İrdelenmeye çalışılan konular önce Bağdâdî'nin “Usûlü'd-Dîn” adlı eserinde yer alan görüşlerle, daha sonra da mensubu olduğu Eş'ariyye mezhebinin, önde gelen kelâm âlimlerinin ve bazı kelâmî fırkaların görüş ve düşünceleriyle mukayese edilerek tartışılmaktadır.

Sonuç olarak Doç Dr. Hüseyin Doğan'ın, kısaca tanıtmaya çalıştığımız “**Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin Kelâmî Düşüncesi**” adlı eserinin, dili, üslûbu, özgünlüğü ve izlediği metodoloji itibariyle akademik bir çerçevede kaleme alındığı açıkça ortadadır. Değerlendirmeye çalıştığımız bu eserin, Abdülkâhir el-Bağdâdî'ye ve kelâmî konulara meraklı olanlar, bu alanda bilgi sahibi olmak ve akademik çalışmalar yapmak isteyenler için geniş ufuklar açacak faydalı ve nitelikli bir çalışma olduğu anlaşılmaktadır.

“Her türlü çaba, azim, gayret ve tedbir insandandır, ancak gerçek inâyet, hidâyet, kolaylık ve muvaffâkiyet ise sadece Allah'tandır.” (s. 17)